

СТАРІ ПРОБЛЕМИ, НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВИЩЕ ЛГБТ В УКРАЇНІ У 2019 РОЦІ

УДК 316.343-055.3(477)

C77 Старі проблеми, нові перспективи. Становище ЛГБТ в Україні у 2019 році / Центр "Наш світ". – К.: Центр "Наш світ", 2020. – 56 с.

У публікації представлено інформацію, що відображає соціальне, правове та політичне становище ЛГБТ (лесбійки, геї, бісексуали і трансгендерні особи) в Україні у 2019 р. Наведено дані та здійснено аналіз ситуації з питань, пов'язаних з правами та інтересами ЛГБТ, у законодавстві, суспільно-політичному житті, громадській думці, надано приклади випадків дискримінації на ґрунті сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності та інше.

Укладачі: Андрій Кравчук, Олександр Зінченков, Олег Лященко
Керівник проектів Центру "Наш світ": Андрій Маймулахін

Автори висловлюють щире подяку ЛГБТ організаціям та окремим активістам, а також всім учасникам електронних розсилок і фейсбук-груп, які збирають і обмінюються актуальною інформацією про різні аспекти становища ЛГБТ в Україні.

Цей звіт підготовлено за підсумками моніторингової та правозахисної роботи Правозахисного ЛГБТ Центру "Наш світ".

Точка зору, відображена у цьому звіті, належить Центру "Наш світ" і не може вважатися офіційною точкою зору донорів нашої організації.

Правозахисний ЛГБТ Центр "Наш світ"

Поштова адреса: а/с 173, м. Київ, 02100

Телефон/факс офісу в Києві: +38 044 2963424

E-mail: coordinator@gay.org.ua

Вебсайт: <http://www.gay.org.ua>

Facebook: <https://www.facebook.com/nashmircenter>

© Центр "Наш світ", Київ, 2020

При використанні матеріалів звіту обов'язковим є посилання на Центр "Наш світ".
Цей звіт (українською та англійською мовами) розміщено на вебсайті Центру "Наш світ".

Зміст

РЕЗЮМЕ.....	1
1. ЗАКОНОДАВСТВО І СУДОЧИНСТВО	3
2. ДЕРЖАВНІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ, МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ	6
3. ПОЛІТИКА І СУСПІЛЬСТВО	15
4. ЦЕРКВИ ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	24
5. ЛГБТ СПІЛЬНОТА	28
6. НАСИЛЬСТВО, ДИСКРИМІНАЦІЯ ТА ІНШІ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛГБТ.....	34
Сфера взаємодії з приватними особами.....	35
Стосунки з правоохоронними органами.....	38
Судочинство	41
Зайнятість.....	42
Освіта.....	44
Доступ до товарів і послуг	45
Медична сфера	46
Інше (військова служба, сімейне право, органи влади тощо)	47
Порушення прав ЛГБТ на окупованих територіях	47
7. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	49
8. МЕТОДИКА ТА АВТОРИ ЗВІТУ	56

РЕЗЮМЕ

Український ЛГБТ рух у 2019 році продовжував демонструвати та нарощувати свою активність. Кількість учасників чергового київського Маршу Рівності досягла 6-8 тисяч, а першого Маршу Рівності у Харкові – 2-3 тисяч, що навіть перевищило очікування його організаторок. Київський Марш Рівності 2019 став безпрецедентним не тільки за кількістю учасників, але й за їхнім складом: вперше у ньому взяла участь офіційна делегація урядової установи (Центру громадського здоров'я МОЗ України), вперше були сформовані колони ЛГБТ ветеранів та волонтерів опору російській агресії, а також людей з інвалідністю.

Підвищення видимості української ЛГБТ спільноти привертає увагу суспільства до її проблем і викликає запит на їх вирішення, який все важче ігнорувати політикам і урядовцям. Українські ЛГБТ організації зі свого боку роблять великий внесок у вирішення таких проблем, зокрема, шляхом співпраці з правоохоронними та державними органами, а також проведення освітніх заходів для представників таких ключових професій як журналісти, педагоги, психологи, соціальні робітники.

Насильство з боку праворадикальних угруповань залишається болючою проблемою для українських ЛГБТ організацій та окремих активістів. Ситуація у цій сфері не зазнала суттєвих змін порівняно з кількома попередніми роками: праворадикальні організації не знижують рівень своєї гомофобної агресії, а правоохоронні органи не роблять кроків для ефективного вирішення цієї проблеми. Найбільш гучні заходи на кшталт Маршів Рівності забезпечуються досить надійною охороною від нападів агресивних опонентів, але в інших випадках поліція, як правило, діє дуже пасивно. Злочини ненависті проти ЛГБТ розслідуються неефективно, правопорушники часто уникають відповідальності, а мотиви нетерпимості за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності ігноруються.

З початку 2019 року в українському законодавстві, що стосується інтересів і прав ЛГБТ, не відбулося суттєвих змін. Не зрушило з мертвої точки виконання ЛГБТІ компонентів Плану дій у сфері прав людини,

термін виконання яких сплив ще у попередні роки – зокрема, внесення змін до Кримінального кодексу, які би дозволили враховувати гомофобні/трансфобні мотиви при скоєнні злочинів для їх правильного кваліфікування, розслідування та належного покарання винних.

Політичне життя України у 2019 році було сфокусоване на передвиборчій кампанії, проведенні президентських і парламентських виборів і формуванні нової центральної влади за їх результатами. ЛГБТ питання не грали в цих подіях скільки-небудь важливої ролі. У 2019 році в Україні були обрані новий президент – Володимир Зеленський – та новий склад Верховної Ради, яка призначила новий уряд на чолі з Олексієм Гончаруком. Хоча, в цілому, нова влада складається і молодших і більш сучасних, менш релігійних і консервативних людей, ніж їхні попередники, наразі це не призвело до здійснення нею реальних кроків у вирішенні ЛГБТ питань.

Українські церкви у 2019 році зберігали своє традиційне непримиримо вороже ставлення до захисту прав ЛГБТ, але їхній вплив на нову владу помітно зменшився. Президент Зеленський, на відміну від своїх попередників, не став брати участь у релігійних церемоніях, а головні лобісти церковних інтересів у попередній адміністрації втратили свої посади.

Центром "Наш світ" у 2019 році було задокументовано 369 випадків дій на ґрунті гомофобії/трансфобії, дискримінації, а також інших порушень прав ЛГБТ в Україні. Найчастіше від гомофобної / трансфобної агресії, дискримінації та інших порушень страждали представники ЛГБТ спільнот крупних міст, де вони є найбільш видимими: Київ, Харків, Одеса, а також Херсон.

Нашими основними рекомендаціями для української влади щодо ЛГБТІ питань є неуклінне виконання чинного Плану дій у сфері прав людини до 2020 року, врахування ЛГБТІ питань при складенні нового Плану дій на наступний період, боротьба з гомофобним насильством, проявами гомофобії та трансфобії у всіх сферах життя, врахування інтересів ЛГБТІ людей та одностатевих сімейних пар при ухваленні та реалізації законодавства і державних політик.

1. ЗАКОНОДАВСТВО І СУДОЧИНСТВО

З початку 2019 року в українському законодавстві, що стосується інтересів і прав ЛГБТ, не відбулося суттєвих змін. Не зрушило з мертвої точки виконання ЛГБТІ компонентів Плану дій у сфері прав людини, термін виконання яких спливає ще у попередні роки, зокрема таких важливих як:

- пункт 105, захід 1 (щодо внесення сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності (надалі скорочено "СОГІ") як захищених ознак до Закону України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні");
- пункт 105, захід 3 (про внесення поправок до Кримінального кодексу щодо криміналізації злочинів з мотивів нетерпимості, зокрема, за ознаками СОГІ);
- пункт 105, захід 6 (розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту про легалізацію в Україні реєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар);
- пункт 105, захід 7 (зняття заборони на всиновлення дітей, зокрема, трансґендерними та ВІЛ-позитивними людьми);
- пункт 109, захід 3 (розроблення та затвердження спільної інструкції МВС та Генеральної прокуратури України щодо розслідування злочинів на ґрунті нетерпимості органами внутрішніх справ з урахуванням методології ОБСЄ).

Позитивним моментом можна вважати хіба те, що Кабінет Міністрів України не став навіть розглядати розроблені у 2018 році поправки до Плану дій, які суттєво скорочували зобов'язання у сфері ЛГБТІ питань, взяті на себе урядом при ухваленні цього документу. У цих поправках, зокрема, пропонувалося відмовитися від внесення СОГІ як захищених ознак до Закону України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні", а також фактично відмовитися від розробки законопроекту про реєстроване партнерство. Таким чином, жодних змін до ЛГБТІ компонентів Плану дій внесено не було, і хоч український

уряд не квапиться з їх виконанням, він все ж таки не відмовляється від своїх зобов'язань у цій сфері.

Протягом 2019 року спостерігалася тенденція до закріплення відкритої заборони на дискримінацію за ознаками СОГІ у підзаконних актах різних відомств. Зокрема, така заборона передбачена у пункті 3 статті 3 "Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України", затверджених наказом Міністерства юстиції № 1769/5 від 14.06.2019 р., пункті 4 розділу I "Порядку надання послуг з догляду і підтримки людей, які живуть з ВІЛ", затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я № 1607 від 12.07.2019 р.

Так само, тенденція до закріплення вже наявної в українському законодавстві прямої та явної заборони на дискримінацію за ознаками СОГІ спостерігалась у законодавчих пропозиціях, внесених на розгляд Верховної Ради. З початку 2000-х років український парламент намагається ухвалити нове трудове законодавство, що має замінити собою Кодекс законів про працю, який зберігається ще з СРСР. За цей час до нього було внесено досить багато поправок – зокрема, у 2015 році до списку явно захищених від дискримінації ознак (стаття 2¹) вперше в українському законодавстві було додано ознаки сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Тоді уряду вдалося з превеликим трудом подолати опір консервативних депутатів українського парламенту, які не хотіли голосувати за це положення, хоч його ухвалення було вимогою Угоди про асоціацію України з ЄС. Проект нового Трудового кодексу авторства Папієва (законопроект 1658), ухвалений Верховною Радою у першому читанні 05.11.2015 р., не містив такої заборони – втім, після президентських та парламентських виборів у 2019 році, восени він був знятий з розгляду новообраним парламентом.

Новопризначений уряд пообіцяв до кінця 2019 року розробити свій законопроект, і насамкінець грудня 2019 року оприлюднив проект Закону України "Про працю" (законопроект 2708). Частина 1 статті 6 цього документу точно дублює положення статті 2¹ чинного Кодексу законів про працю. Не чекаючи на урядовий законопроект, у листопаді 2019 року парламентські опозиційні сили внесли на розгляд Верховної

Ради два альтернативні проекти Трудового кодексу – 2410 від депутатів проросійської фракції "Опозиційна платформа – За життя" та 2410-1 від депутатів проєвропейської фракції "Батьківщина". Примітно, що в обох цих документах частина 1 статті 3, як і вищезгадане положення урядового законопроєкту, ідентична тексту антидискримінаційної статті 2¹ чинного кодексу.

У 2019 році, як і у 2018, українські суди не виносили рішень про заборону ЛГБТ заходів. У єдиному відомому нам судовому позові такого роду, напередодні Маршу Рівності у Києві депутат ВРУ Ігор Мосійчук звернувся до Окружного адміністративного суду міста Києва з вимогою заборонити проведення цього заходу. Однак, суд повернув заяву позивачеві для виправлення помилок через недотримання вимог законодавства.¹ Наскільки нам відомо, Мосійчук не став повторно подавати виправлену заяву.

¹ Окружний адміністративний суд міста Києва, *Суд повернув Мосійчуку його позов про заборону проведення "Київпрайд"*, 19.06.2019, oask.gov.ua.

2. ДЕРЖАВНІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ, МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Українська омбудсменка у своїй щорічній доповіді "Про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні" за 2018 рік (розділ 8.4 "Дискримінація за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності") констатує, що "ситуація у сфері запобігання та протидії дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності порівняно з минулими роками не зазнала суттєвих позитивних змін", звітує про свої дії на захист прав ЛГБТ та надає рекомендації українській владі з виправлення ситуації – зокрема, Кабінету Міністрів України розробити та подати на розгляд Верховної Ради України законопроект про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар, а органам місцевого самоврядування утримуватися від дій та рішень, які можуть містити ознаки дискримінації.²

Серед центральних органів влади свою позицію щодо захисту прав ЛГБТ в Україні висловило МЗС, опублікувавши на своєму сайті коментар до Міжнародного дня проти гомофобії, трансфобії та біфобії (17 травня): "Україна як правова, демократична, європейська держава віддана захисту основоположних прав і свобод людини, рішуче виступає проти будь-яких проявів дискримінації, включаючи гомофобію, трансфобію і біфобію".³

Найбільш послідовно на захист прав ЛГБТ людей та проти гомо/трансфобних упереджень виступало Міністерство охорони здоров'я. В.О. міністра Уляна Супрун в день проведення київського Маршу Рівності розмістила на своїй фейсбук-сторінці запис, в якому заявила про поширеність дискримінації та утисків проти ЛГБТ і підтримала дії Центру громадського здоров'я МОЗ України з вирішення таких проблем у сфері охорони здоров'я.⁴ Слід відзначити, що Центр

² Щорічна доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні, 2018, с. 109-111, ombudsman.gov.ua.

³ Міністерство закордонних справ України, Коментар МЗС до Міжнародного дня проти гомофобії, трансфобії і біфобії, 17.05.2019, mfa.gov.ua.

⁴ Уляна Супрун, 23.06.2019, facebook.com.

громадського здоров'я напередодні Маршу Рівності змінив заголовок своєї офіційної фейсбук-сторінки, додавши до нього сердечко у кольорах веселки, а його офіційна делегація взяла участь у самому марші – першими серед українських урядових інституцій.

Рисунок 1. Колона Центру громадського здоров'я МОЗ України на Марші Рівності 2019 у Києві.

У 2019 році в Україні були обрані новий президент – Володимир Зеленський – та новий склад Верховної Ради, яка призначила новий уряд на чолі з Олексієм Гончаруком. Переважна більшість нових українських високопосадовців є людьми, про політичні та ідеологічні погляди яких широкому загалу раніше було невідомо. Як швидко виявилось, політика нової української влади не зазнала принципових змін, зокрема, у сфері ЛГБТ питань. Новообраний президент Зеленський не відгукнувся на запрошення організаторів київського Маршу Рівності приєднатися до його учасників, але 23 червня, в день проведення Маршу, Офіс Президента розмістив на своїй фейсбук-сторінці запис, в якому наголосив на тому, що "громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом", а поліція

"має гарантувати безпеку всіх українців у дні Маршу рівності та вжити заходів задля недопущення сутичок між прихильниками та противниками Маршу".⁵ Варто також відзначити, що неодноразовий учасник Маршів Рівності та відкритий поборник прав ЛГБТ Максим Нефьодов, у минулому заступник міністра економічного розвитку, переміг на конкурсі та очолив Державну митну службу України, а віддана союзниця українського ЛГБТ руху, колишня народна депутатка Світлана Заліщук стала штатною радницею прем'єр-міністра Олексія Гончарука з питань зовнішньої політики.

Ілюстрацією загального ставлення до ЛГБТ питань президента Зеленського став інцидент у перебігу його багатогодинного прес-марафону, коли у перерві між інтерв'ю для різних груп журналістів невідомий чоловік запитав його, чи зупинить Зеленський, зокрема, "поширення гомосексуалізму". "Про людей нетрадиційної орієнтації не хочу нічого поганого вам зараз говорити, тому що ми з вами живемо у відкритому, вільному суспільстві, де кожен вибирає мову, якою спілкується, і свою орієнтацію. Залиште вже цих людей у спокої. Досить", – відповів президент.⁶

Новопризначений освітній омбудсмен Сергій Горбачов взяв участь у роботі міжнародної конференції з протидії булінгу та насиллю над ЛГБТК дітьми, що була проведена в Києві у вересні організацією батьків ЛГБТ дітей ТЕРГО – здається, це стало першим випадком участі високопоставленого представника Міністерства освіти та науки у публічному ЛГБТ заході.⁷

Через скаргу групи батьків учнів, Міністерство освіти і науки під керівництвом нової міністерки Ганни Новосад призначило антидискримінаційну експертизу та призупинило дозвіл на викладання курсу "Основи сім'ї" авторства відомого поборника "традиційних цінностей"

⁵ Офіс Президента України, 23.06.2019, facebook.com.

⁶ Хожайнова В., *Зеленський порадив ультраправому залишити в спокої ЛГБТ-спільноту*, 10.10.2019, Українські новини, ukranews.com.

⁷ Сумська обласна державна адміністрація, Департамент освіти і науки, *Ми різні – ми рівні: у Києві представники 14 країн обговорювали протидію булінгу*, 30.09.2019, osvita.sm.gov.ua.

Адріана Буковинського, який викладається як предмет за вибором у 10-11 класах середньої школи. На думку цих батьків, у підручнику присутні надмірна релігійність, сексистські, дискримінаційні та антинаукові твердження.⁸ 15 листопада МОН отримало результати п'яти незалежних антидискримінаційних експертиз (за твердженнями користувачів соціальних мереж, всі вони підтвердили згадані звинувачення), і тепер має вирішити подальшу долю цього шкільного курсу.⁹

Ставлення Національної поліції України до ЛГБТ питань у 2019 році порівняно з останніми роками не змінилося. Поліція досить ефективно забезпечила охорону Маршів Рівності у Києві, Одесі та Харкові від намагань їх опонентів перешкодити проведенню цих заходів. Організатори КиївПрайду повідомили, що представники київської поліції охоче беруть участь у тренінгах на тематику антидискримінації та рівності, які проводить ця організація – на жаль, як стало відомо з офіційних відповідей управлінь поліції у декількох містах України, включаючи Київ, вивчення таких питань не є частиною обов'язкової освіти поліцейських, за винятком співробітників Департаменту забезпечення прав людини.

Хоча, в цілому, поліцейські тепер поведуться з ЛГБТ особами значно більш професійно та коректно, ніж у минулі роки, їхня поведінка під час поліцейського рейду на гей-клуб "Потьомкін" у Дніпрі влітку 2019 року була абсолютно неприйнятною та нагадувала найгірші зразки роботи старої міліції (детальніше див. с. 39 цього звіту).

Ситуація з розслідуванням злочинів ненависті за мотивами гомо- або трансфобії залишається вкрай незадовільною. Слідчі послідовно ігнорують мотиви гомо/трансфобії при скоєнні злочинів, кваліфікуючи їх, здебільшого, як звичайне хуліганство або інший злочин без обтяжливих обставин, і відмовляються починати розслідування

⁸ Бушковська Н., *Шкільний курс "Основи сім'ї" перевіряють на дискримінацію. Що з ним не так*, 15.11.2019, Українська правда. Життя, life.pravda.com.ua.

⁹ Міністерство освіти і науки України, *МОН отримало висновки антидискримінаційної експертизи курсу "Основи сім'ї" та почало розгляд*, 15.11.2019, mon.gov.ua.

можливого порушення статті 161 ККУ, яка наразі є єдиним способом врахувати такі мотиви при призначення покарання правопорушникові. Жертви злочинів, які намагаються захистити свої права та звертаються до поліції, як правило, вимушені звертатися до слідчих суддів для початку розслідування по статті 161, а інколи й взагалі для внесення відомостей про скоєний злочин до реєстру та початку досудового розслідування.

Втім, навіть коли слідство вимушене почати розслідування за статтею 161, це ніколи не призводить до висунення обвинувачення за цією статтею в суді. Наявне кримінальне законодавство є абсолютно непристосованим для правильної кваліфікації злочинів ненависті за будь-якими ознаками, крім "раси", національної/етнічної належності або релігійних переконань. Цей недолік мав бути виправлений шляхом ухвалення відповідних поправок до Кримінального кодексу (захід 3 пункту 105 Плану дій у сфері прав людини), але Міністерство внутрішніх справ вже на три роки запізнюється з виконанням цього положення Плану дій. Хоч відповідний законопроект і був розроблений Головним слідчим управлінням Національної поліції України, він досі не винесений на розгляд Кабінету Міністрів.

В Україні вже кілька років поспіль триває кампанія "на захист традиційної сім'ї", розгорнута гомофобними релігійними активістами, в рамках якої у попередні роки місцеві ради розглядали та ухвалювали шаблонні звернення до центральної влади з вимогами обмежити права та ігнорувати інтереси ЛГБТ людей. У 2019 році випадки таких звернень теж траплялися, але їхня загальна кількість порівняно з попередніми роками суттєво зменшилась – з десятків до одиниць на рік. 23 травня Чернівецька міська рада ухвалила рішення заборонити проведення у місті Фестивалів Рівності без попередніх громадських слухань, незважаючи на його очевидну протизаконність. Його автор, депутат фракції "Рідне місто" Анатолій Чесанов, заявив, що хоча його пропозиція, можливо, порушує права людини, але "суспільство до цього поки що не готове", і він, як православний християнин, вимагає

заборони проведення "гей-парадів".¹⁰ Фестивалі Рівності – це заходи з поширення толерантності, які проводить ЛГБТ НУО "Інсайт". Подібне рішення Чернівецької обласної ради у минулому році викликало реакцію Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини, який повідомив місцевих депутатів про його протизаконність і попросив його скасувати. 24 грудня 2019 року аналогічне рішення – про заборону будь-яких публічних ЛГБТ заходів у місті – ухвалила Рівненська міська рада з ініціативи депутата від праворадикальної партії "Свобода" Олега Карпяка.¹¹

Згідно українського законодавства, заборонити проведення публічного заходу може тільки суд, тому фактично подібні рішення місцевих рад не мають правового значення. Треба зауважити, що, на відміну від попередніх років, у 2019 році нами не було зафіксовано жодного звернення з боку місцевих рад до судів з вимогою заборонити ЛГБТ заходи. Звернутися до суду по заборону Маршу Рівності у Харкові 2 вересня пообіцяв мер Харкова Геннадій Кернес. 5 вересня відбулася зустріч погоджувальної комісії Харківської міської Ради з організаторками маршу, представниками місцевої поліції та громадськими активістами. Мер та представники міської адміністрації аргументували потребу в обмеженні публічних ЛГБТ акцій міркуваннями безпеки, однак присутні на зустрічі представники поліції запевнили, що контролюють ситуацію у місті та зможуть забезпечити проведення маршу. Незважаючи на це, міськрада все одно ухвалила рішення звернутися до суду по заборону Маршу Рівності, посилаючись, зокрема, на ускладнення дорожнього руху для водіїв через проведення заходів у центрі міста.¹² Втім, абсолютно несподівано та без будь-яких пояснень, через чотири дні міська влада Харкова змінила свою думку на діаметрально протилежну, і 9 вересня мер міста повідомив організаторок маршу про те, що міська влада більше не

¹⁰ Пиріг В., *Чернівецька міськрада заборонила проводити в місті фестивалі рівності*, 23.05.2019, ZAXID.NET, zaxid.net.

¹¹ Марчук І., *У Рівному міськрада заборонила ЛГБТ-марші*, 24.12.2019, Суспільне мовлення України, suspihne.media.

¹² Вовк М., Бега В., *У Харкові міська влада проти проведення Маршу рівності: буде суд*, 05.09.2019, Громадське телебачення, hromadske.ua.

вважає за потрібне забороняти його проведення. На питання, чому у мерії передумали, Геннадій Кернес відповів: "Чому? Тому що ми бачимо, що це такий захід, якому потрібно забезпечити безпеку. Ми не можемо обмежувати їм, заборонити". Мер навіть пообіцяв сприяти проведенню цього заходу.¹³

Рисунок 2. Карикатура на харківського мера Геннадія Кернеса, який зненацька вирішив не забороняти, а допомогати проведенню Маршу Рівності у місті.

Треба зауважити, що одна з електронних петицій до президента щодо "захисту християнських цінностей" зі стандартними закликами до ігнорування інтересів одностатевих сімей та відмови від просування ґендерної рівності набрала потрібну кількість голосів (більше 25 тисяч) і була розглянута президентом Зеленським. Вона отримала відповідь, яка фактично співпадає з реакцією попереднього президента Порошенка на аналогічні звернення: "будь-які законодавчі ініціативи, спрямовані на обмеження конституційних прав, є неконституційними", "Українська держава свідомо обрала за взірець європейські стандарти, основу

яких становлять три засадничі цінності – демократія, верховенство права та права людини", "Я звернувся до Прем'єр-міністра України з проханням доручити відповідним центральним органам виконавчої влади спільно з представниками громадськості та науковцями провести всебічний аналіз реалізації державної сімейної політики в

¹³ MediaPort, *Харківська влада сприятиме проведенню KharkivPride — Кернес*, 09.09.2019, mediaport.ua.

Україні та внести в установленому законодавством порядку відповідні пропозиції".¹⁴

Заступник мера Сум Максим Галицький 22 червня опублікував на своїй сторінці в Facebook фото в'язнів нацистського концтабору з підписом "ЛГБТ-прайд здорової людини. Вірю – не за горами час, коли так звані прайди виглядатимуть саме так". Цей пост був видалений адміністраторами соціальної мережі, а сам Галицький на своїй сторінці в Facebook вибачився перед жертвами концтаборів та їх рідними за використання зображення ув'язнених у концтаборі – втім, запевнивши, що й надалі буде всіляко опиратися "потуранню ЛГБТ-пропаганді" та "впровадженню гендерної ідеології". Прес-секретар генпрокурора Лариса Сарган повідомила, що за фактом таких висловлювань розпочато кримінальне провадження за частиною 1 статті 161 ККУ – умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі. Слідство доручено ГУ НП в Сумській області.¹⁵ Мер Сум Олександр Лисенко рішуче засудив слова свого заступника та пообіцяв провести з ним розмову, але не став накладати на нього жодних санкцій.¹⁶

У травні розгорівся скандал навколо антинаукових і гомофобних висловлювань вчительки християнської етики у школі № 93 міста Львова Мирослави Стецюк, яка переконувала школярів, що ті помруть, сходивши в туалет після "гоміка". Директорка школи повідомила, що вчителька отримала догану за ці дії та визнала, що була неправа. Звільняти її не стали, але в кінці навчального року вона мала піти на пенсію.¹⁷

¹⁴ Електронні петиції, Офіційне інтернет-представництво президента України, № 22/074484-еп, 28.09.2019, petition.president.gov.ua.

¹⁵ Коріновська Н., *Заступник міськголови Сум хоче, аби учасники ЛГБТ-маршу були в концтаборах. Прокуратура відкрила провадження*, 23.06.2019, Громадське телебачення, hromadske.ua.

¹⁶ ТСН, *"Трохи не знепритомнів": мер Сум відгукнувся на скандальний допис свого заступника*, 25.06.2019, tsn.ua.

¹⁷ Родак К., *Львівська вчителька християнської етики отримала догану через гомофобію*, 10.05.2019, ZAXID.NET, zaxid.net.

Напередодні Маршу Рівності у Києві заступник голови КМДА Микола Поворозник закликав "всіх мешканців і гостей міста продемонструвати свою толерантність до всіх людей, незалежно від гендеру, сексуальної орієнтації, національності, віросповідання, кольору шкіри, фізичного стану, поглядів тощо". Він повідомив, що КМДА, поліція та організатори маршу працюють над тим, аби хода 23 червня пройшла безпечно.¹⁸

¹⁸ Офіційний портал Києва, *Микола Поворозник: "Безпечний Марш рівності – можливість показати, що Київ – європейська столиця"*, 21.06.2019, kyivcity.gov.ua.

3. Політика і суспільство

Політичне життя України у 2019 році було сфокусоване на передвиборчій кампанії, проведенні президентських і парламентських виборів і формуванні нової центральної влади за їх результатами. ЛГБТ питання не грали в цих подіях скільки-небудь важливої ролі.

Переважає більшість популярних політичних сил не приділили питанням прав людини, рівності та антидискримінації взагалі будь-якої уваги. Хоча перед виборами відразу декілька організацій громадянського суспільства та мас-медіа провели опитування кандидатів у президенти та політичних партій, зокрема, щодо їх ставлення до ЛГБТ питань, переважна більшість опитаних просто не відповіли на такі питання. Так само, не згадувалися ЛГБТ питання і в офіційних програмних документах всіх популярних партій та кандидатів у президенти. Ті з представників популярних політичних сил, хто все ж таки відповів на питання, зокрема, щодо легалізації в Україні одностатевих шлюбів, здебільшого, вдавалися до обтічних формулювань, які не містили прямої відповіді. Досить ясно сформулювали свою позицію лише представники "Слуги народу" (Дмитро Разумков: "Це складне питання, по якому у нас йдуть глибокі внутрішньопартійні дискусії") та "Опозиційної платформи – За життя" (Юрій Бойко: "Що стосується одностатевих шлюбів, то це навіть не обговорюється. Це така дурість, яка для нашого християнського суспільства є неприйнятною").¹⁹

Основні помірковано-консервативні партії у своїх відповідях на запитання Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій заявили – прямо чи натяками – про своє негативне ставлення до одностатевих шлюбів (зокрема, "Громадянська позиція" і "Самопоміч"), так само як і праворадикальна партія "Свобода",²⁰ однак жодна з цих політичних сил не пройшла на виборах до Верховної Ради. Так само не пройшли на парламентських виборах ті малопомітні політичні сили, які чітко та

¹⁹ НВ, *Разумков, Бойко і Порошенко — про марихуану та гей-шлюби*, 12.07.2019, nv.ua.

²⁰ Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій, *Відповіді партій на запитання Всеукраїнської Ради Церков*, 17.07.2019, vrciro.org.ua.

однозначно підтримують рівність прав для ЛГБТ – наприклад, партія "Демократична сокира".

На зустрічі трьох ліберальних політикинь з представниками ЛГБТ руху, яка відбулась у Києві навесні 2019 року за ініціативою ГО "Точка опори", ті повідомили, що всередині майбутньої правлячої партії "Слуга народу" дійсно була суттєва дискусія стосовно ставлення до ЛГБТ питань, за підсумками якої було прийняте рішення не торкатися цієї теми у передвиборчій кампанії. За їхніми ж словами, гендерними, а отже й ЛГБТ, питаннями у цій партії після виборів займатиметься Марина Бардіна. Ця молода сучасна політикиня відома як активна прихильниця ідей гендерної рівності. Вона отримувала освіту під науковим керівництвом відомої в Україні дослідниці гендерних та ЛГБТ питань Тамари Марценюк, працювала секретаркою парламентської Групи "Єврооптимісти" та помічницею народного депутата Сергія Лещенка – найбільш активних захисників інтересів ЛГБТ у попередньому скликанні Верховної Ради.²¹

Як і слід було очікувати, проєвропейські ліберальні молоді депутати з групи "Єврооптимісти" VIII скликання Верховної Ради не були переобрані на парламентських виборах 2019 року, однак в цілому новий склад парламенту став, вочевидь, значно менш консервативним і релігійним у порівнянні з попереднім. Середній вік народних депутатів IX скликання зменшився на 7,4 роки і склав 41 рік, частка жінок у його складі зросла на 8,8% та досягла 20,8% від загальної кількості,²² праворадикальні рухи у ньому представлені лише однією депутаткою (Оксана Савчук, членкиня партії "Свобода"), тоді як у минулому скликанні їх нараховувалось 10-12 осіб. Найбільш активні та ефективні лобісти церковних інтересів і автори гомофобних законодавчих ініціатив VIII скликання Верховної Ради не увійшли до нового складу парламенту.

²¹ Карякіна А., *"Ти кажеш: я феміністка — і одразу летять коменти у фейсбук" — експертка "ЗеКоманди" з питань гендерної рівності*, Громадське телебачення, 08.05.2019, hromadske.ua.

²² 24 канал, *Портрет нардепа нової Ради: вік, освіта, стаття*, 26.07.2019, 24tv.ua.

Позитивним сигналом з боку нової влади можна вважати те, що майбутній голова парламентського Комітету у закордонних справах Богдан Яременко публічно виступив на підтримку ратифікації Стамбульської конвенції. Втім, після обговорення цього питання з іншими депутатами від "Слуги народу", він повідомив, що "Ніхто не виступив проти ратифікації, але зваживши на аргументи "проти" депутати вирішили, що повернутися до питання потрібно лише після змістовної дискусії з [Всеукраїнською] Радою Церков [і релігійних організацій]".²³

Схожа ситуація склалася навколо ухвалення законопроекту 0931 ("Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу)" новообраним складом Верховної Ради. Цей законопроект був зареєстрований ще у попередньому скликанні парламенту під номером 3501 та ухвалений у першому читанні. Він вносить низку змін до антидискримінаційного законодавства України, які, загалом, не мають принципового значення – зокрема, хоч він і покликаний виконати положення Плану дій у сфері прав людини, всупереч цьому документу, у ньому не перебачено внесення СОГІ до переліку ознак, явним чином захищених від дискримінації у законі "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні".

Головною загрозою для інтересів ЛГБТ українців стало би ухвалення поправки до цього законопроекту авторства депутатів Верховної Ради попереднього (VIII) скликання Павла Унгуряна та Віктора Єленського, яка фактично дозволяє будь-яку дискримінацію, якщо та обґрунтовується релігійними або світоглядними переконаннями. Комітет з прав людини VIII скликання Верховної Ради схвалив цю поправку, незважаючи на її очевидну загрозу принципам захисту від дискримінації в Україні, однак, згідно регламенту Верховної Ради, після парламентських виборів цей законопроект був перереєстрований, і новообраний Комітет з прав людини Верховної Ради IX скликання знову

²³ Сміян Н., *Нові молоді депутати прагнуть діалогу*, 06.08.2019, Голос України, golos.com.ua.

розглянув запропоновані до другого читання поправки до нього. Автори поправки не пройшли до нового складу парламенту, тому їхню поправку повторно вніс на розгляд комітету народний депутат Віктор М'ялик.

Цього разу переважна більшість членів комітету не підтримала цю поправку, і тоді українські церкви та релігійні організації розгорнули широку кампанію з дискредитації законопроекту 0931, який, за їхніми словами, в такому вигляді (без згаданої поправки) загрожує свободам слова та совісті в Україні. Ці звинувачення є очевидним чином абсурдними та брехливими, оскільки фактично законопроект пом'якшує покарання за дискримінацію та робить винятки для церков у їхній внутрішній діяльності. Втім, зважаючи на таку масовану кампанію, голова Комітету ВРУ з прав людини Дмитро Лубінець попросив парламент поки що не розглядати цей законопроект, сподіваючись доопрацювати його таким способом, який всіх влаштує.²⁴

Вочевидь, новообрані народні депутати є менш схильними до ухвалення гомофобних ініціатив, ніж попереднє скликання Верховної Ради, але так само не займають активної позиції у питаннях просування рівності та боротьби з дискримінацією.

Як було зазначено вище, провідні політичні сили у 2019 році свідомо намагалися триматися осторонь ЛГБТ питань. Їх торкалися, здебільшого, лише ультраправі націоналістичні угруповання ("Карпатська Січ", "Правий сектор", "Традиція і порядок", "Фрайкор", Національний корпус, С14 та ін.), що продовжували свою традиційну політику агресивної нетерпимості та намагалися зірвати всі ЛГБТ заходи, про які їм стало відомо. Як і в минулому році, вони безуспішно намагалися заблокувати Марш Рівності у Києві, але поліція не допустила зіткнень між ними та учасниками маршу, який, зрештою, просто обійшов заблоковану частину маршруту іншим шляхом. Активність праворадикальних активістів, які намагалися відстежити та побити учасників Маршу Рівності після його закінчення, була помітно меншою у порівнянні з минулим роком. Аналогічна ситуація склалась і

²⁴ Інститут релігійної свободи, *Голова Комітету ВР погодився доопрацювати законопроект 0931*, 17.12.2019, irs.in.ua.

у Харкові: праворадикальні активісти безуспішно намагалися зірвати проведення Маршу Рівності у цьому місті та влаштували після його закінчення "полювання" на його можливих учасників. Взагалі, агресивна гомофобна діяльність ультраправих угруповань у Харкові продовжувала протягом 2019 року залишатися на високому рівні – зокрема, неодноразово піддавався нападам та загрозам ЛГБТ ком'юніті-центр ПрайдХаб.²⁵

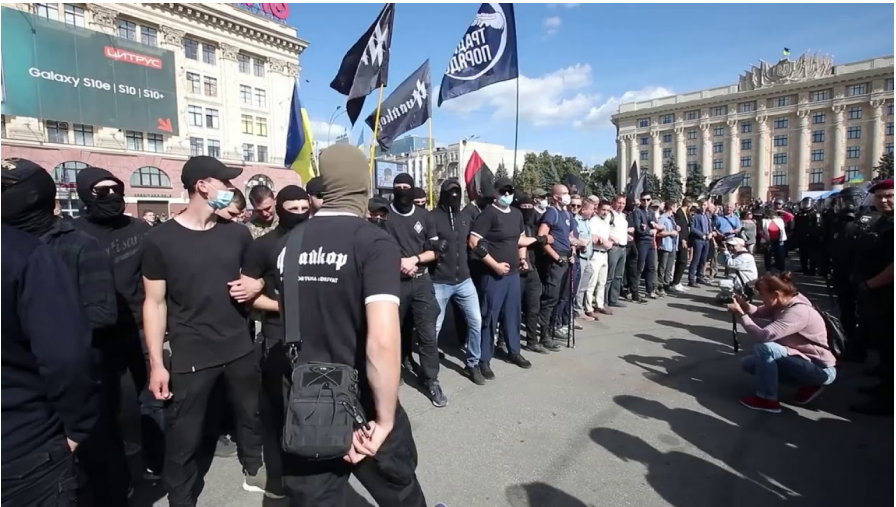

Рисунок 3. Праворадикальні активісти протистоять поліції, яка охороняє Марш Рівності 2019 у Харкові.

У перебігу передвиборчої кампанії були помічені непоодинокі випадки використання "чорно-голубого піару", тобто намагань дискредитувати якихось політиків через нібито їхній зв'язок з ЛГБТ. Зокрема, з'являлися неправдиві повідомлення про проведення Маршів Рівності у таких містах як Ірпінь Київської області та Слов'янськ Донецької області, фотоколажі, на яких райдужною символікою були позначені такі політики як Андрій Садовий та Святослав Вакарчук, тощо. Як і в попередні роки, ці спроби не привернули уваги громадськості та вочевидь ніяк не відбилися на популярності зачеплених персонажів.

²⁵ Sphere, Women Association, 17.12.2019, facebook.com.

Так само, не викликали громадського зацікавлення та обговорення спроби пов'язати з ЛГБТ новопризначених урядовців, зокрема прем'єр-міністра Олексія Гончарука та міністра економічного розвитку Тимофія Милованова.

Рисунок 4. До інформаційної кампанії на підтримку прав ЛГБТ долучилися, зокрема, учасники музичного гурту KAZKA, який зараз дуже популярний в Україні та Росії.

2019 року інформаційну кампанію "Борітеся – поборете!", присвячену Міжнародному дню боротьби з гомофобією, трансфобією та біфобією, підтримали відомі та популярні українські діячі шоу-бізнесу та мас-медіа, зокрема такі як актриса Ольга Сумська, журналісти Яніна Соколова та Майкл Щур, музикант Дмитро Шуров, співачки Аліна Паш і Злата Огневич, музичні гурти Yuko та KAZKA та інші. Суттєву інформаційну підтримку отримав Марш Рівності в Одесі від популярних місцевих мас-медіа, зокрема Першого міського радіо та медіапроєкту "Думська".

Для українських мас-медіа характерним стало використання, здебільшого, коректної лексики, а також доброзичливе або нейтральне ставлення стосовно ЛГБТ – навіть у тих виданнях, що умовно вважаються проросійськими або консервативними. Експерти Інституту масової інформації провели моніторинг 16 популярних онлайн-медіа у період з 12 по 18 червня 2019 року. Вони виявили, що за цей час у цих виданнях було опубліковано загалом 25 матеріалів, присвячених ЛГБТ тематиці, причому в жодному з них не використовувалася некоректна термінологія на кшталт "нетрадиційна орієнтація" або "гомосексуалізм". Емоційне забарвлення матеріалів у 80% випадків було оцінене як нейтральне, у 16% позитивне, і лише у 4% негативне.²⁶

Що стосується обговорень ЛГБТ тематики у соціальних мережах, то, за нашими спостереженнями, українці висловлювали найрізноманітніші думки та ставлення, від рішучого засудження та ворожнечі до повної підтримки ЛГБТ людей та їхніх прав. Не можна сказати, що якась думка була домінуючою. Маріупольські журналісти провели напередодні Дня боротьби з гомофобією опитування випадкових перехожих на вулицях міста стосовно їх ставлення до ЛГБТ людей. Переважна більшість опитаних відповіли, що ставляться до них нейтрально або принаймні терпимо.²⁷

Хоч українці й не надто дружньо ставляться до ЛГБТ, вони розуміють, що ті є одними з головних жертв нетерпимості – такими їх назвали 43% респондентів в опитуванні, проведеному в Україні за замовленням Національного демократичного інституту (США). Для порівняння, аналогічний показник для людей з інвалідністю склав 42%, для жінок – 23%.²⁸

²⁶ Машкова Я., *Що пишуть про ЛГБТ в Україні: культура, міжнародка, противники Маршу Рівності*, 21.06.2019, Інститут масової інформації, imi.org.ua.

²⁷ 0629.com.ua – Сайт міста Мариуполя, *Мариупольцы рассказали, что думают о секс-меньшинствах*, 20.09.2019, 0629.com.ua.

²⁸ Ця інформація була повідомлена представниками НДІ на презентації дослідження "Можливості та перешкоди на шляху демократичного транзиту України" у травні 2019 року, однак вона не включена до офіційної публікації даних цього дослідження, доступної в інтернеті.

Рисунок 5. Комікс про кохання двох принцес, опублікований київським видавництвом "Рідна мова".

Київське видавництво "Рідна мова" переклало українською та надрукувало комікс новозеландської авторки Кейті О'Нілл "Принцеса + принцеса: довго і щасливо", що розповідає історію кохання та одруження двох дівчат-принцес. Зовсім нещодавно воно також надрукувало ще один комікс тієї ж авторки "Товариство чайних драконів", який також підриває усталені суспільні гендерні стереотипи. За словами співробітниці видавництва Марії Шагурі, деякі покупці були незадоволені, побачивши комікс про одностатеве кохання на полицях

українських супермаркетів, після чого одна з торгівельних мереж зняла його з продажі – однак, цей випадок залишився поодиноким, і в інших крамницях цей комікс залишається у вільному доступі та добре продається.²⁹

²⁹ Шпирко К., *Принцеса + принцеса: комікс про дівочу дружбу?*, 28.05.2019, Букмоль, bokmal.com.ua.

4. ЦЕРКВИ ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

На відміну від попередніх років, у 2019 ні жодна окрема церква, ні Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) не зверталися до влади по заборону проведення Маршу Рівності в Києві – варто зауважити, що останні два роки з такими зверненнями виступала тільки Українська православна церква (Московського патріархату). Представники одеських церков, на чолі з митрополитом Агафангелом (УПЦ МП), все ж таки звернулися до міського голови з проханням заборонити проведення Маршу Рівності в Одесі – однак, за даними журналістів місцевого інтернет-видання "Думская", у 2019 році такий лист був підписаний значно меншою кількістю представників церков і релігійних об'єднань, ніж це було у попередні роки. Зокрема, він не був підтриманий керівниками ПЦУ, мусульманських і найбільших юдейських громад в Одесі. Від УГКЦ він був підписаний лише настоятелем собору за його власною ініціативою, а від Римокатолицької церкви – відстороненим від управління єпископом. За даними журналістських джерел, представництво Ватикану в Україні настійно рекомендувало католицьким громадам не брати участь у подібних ініціативах, а надто, коли вони висувуються Московським патріархатом.³⁰

Водночас, не відбулося жодних змін у ставленні провідних українських церков до питань рівності та захисту прав ЛГБТ. Як і раніше, вони виступають проти "пропаганди гомосексуалізму", легалізації одностатевих шлюбів або партнерств, використання у законодавстві, освіті та державному управлінні термінів "гендер" і "сексуальна орієнтація" тощо. Глава ПЦУ митрополит Епіфаній назвав поняття "гендер" і "ЛГБТ" пропагандою, що нав'язується Заходом українському суспільству. Він також був помічений у контактах з лідерами таких ультраконсервативних і агресивно-гомофобних угруповань як "Катехон" і "Традиція і порядок" – втім, за офіційною заявою ПЦУ, "Церква засуджує і вважає абсолютно неприйнятними будь-які

³⁰ Думская, "Подрывают репутацию города": Московский патриархат вместе с отдельными католиками и протестантами просит Труханова запретить ЛГБТ-марш в Одессе, 20.08.2019, dumskaya.net.

незаконні прояви насильства проти громадян, які не підтримують традиційних християнських поглядів на сім'ю та громадську мораль". Хоча керівництво українських церков відмежовується від закликів до насильства та дискримінації проти ЛГБТ, воно не звертає уваги на те, що окремі священники активно співпрацюють з ультраправими гомофобними угрупованнями та беруть участь у їхніх акціях.³¹

Рисунок 6. Священники різних церков брали участь у гомофобних акціях українських праворадикальних угруповань – зокрема, блокуванні Маршу Рівності 2019 у Києві.

Українські церкви та релігійні організації, об'єднані у ВРЦіРО, продовжували брати активну участь у численних маршах і фестивалях "на захист традиційної сім'ї", які організовувалися та проводилися у багатьох містах України гомофобною ініціативою "Всі разом!" під керівництвом журналіста та релігійного активіста Руслана Кухарчука.

В день проведення київського Маршу Рівності поліція запобігла провокації проти цього заходу – четверо мешканців Рівненщини мали намір закидати його учасників презервативами, наповненими фекаліями з викрадених ними біотуалетів. Несподівано виявилось, що

³¹ Bellingcat, *Священник Православної Церкви України призиває "боротися" і "громить" геїв на фоні сближення церкви з гомофобними групами*, 22.06.2019, bellingcat.com.

організатором цієї акції був пастор протестантської церкви "Нове життя" Анатолій Полюхович.³²

Вочевидь, неприємною несподіванкою для українських церков стало обрання президентом України Володимира Зеленського, який не є християнином і взагалі релігійною людиною, а також поразка на парламентських виборах їхніх традиційних союзників – консервативних і правонаціоналістичних партій. Два головні лобісти консервативно-релігійних і церковних інтересів в українському парламенті – Павло Унгурян і Віктор Єленський – не пройшли до складу новообраної Верховної Ради IX скликання. Посаду секретаря РНБОУ залишив Олександр Турчинов, який неодноразово виступав з гомофобними заявами. Новий президент Зеленський, на відміну від всіх своїх попередників, не бере участі у релігійних заходах.

Як зазначено у попередньому розділі, восени 2019 року основним мотивом політичної діяльності українських церков і релігійних організацій став спротив ухваленню законопроекту 0931, у чому вони досягли принаймні проміжного успіху – його розгляд у другому читанні було відкладено на невизначений термін. Із заяв представників церков і релігійних активістів – зокрема, колишнього секретаря РНБОУ Олександра Турчинова – стає зрозуміло, що вони вбачають у його ухваленні загрозу своїм можливостям здійснювати пропаганду гомофобії та дискримінувати людей за ознаками СОГІ.³³ Абсурдність ситуації та необґрунтованість цих задекларованих побоювань полягає в тому, що цей законопроект насправді не вносить жодних принципових змін до антидискримінаційного законодавства України, крім того, що переводить дискримінацію з розряду злочинів до категорії адміністративних правопорушень, що, відповідно, зменшує покарання за її вчинення. Цей законопроект фактично ніяк не впливає на рівень захисту прав ЛГБТ, і відмова від його ухвалення жодним чином не погіршить поточного стану справ у цій сфері. Скоріше, навпаки, зняття

³² Забрідний Л., *"Фекальний скандал" у Києві — ногами із Зарічного*, 12.07.2019, Волинь, volyn.com.ua.

³³ Олександр Турчинов, *Заява Координатора Всеукраїнського Собору Олександра Турчинова щодо спроб законодавчого обмеження свободи слова та віросповідання*, 18.11.2019, turchynov.com.

Його з розгляду дозволить зареєструвати альтернативний законопроект, в якому буде можливо виконати положення Плану дій у сфері прав людини про внесення явної заборони на дискримінацію за ознаками СОГІ до закону "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні".

У статті, опублікованій в інтернет-виданні "The Village Україна", були зібрані інтерв'ю з молодими сучасними віруючими українцями, які торкалися, зокрема, їхнього ставлення до ЛГБТ. З них стає очевидно, що у молодого покоління релігійних українців немає такого однозначно негативного ставлення до гомосексуальності та трансгендерності, як у їхніх старших одновірців, вони схильні підходити до цих питань з позицій здорового глузду та уявлень сучасного західного суспільства.³⁴

³⁴ Лівін М., *Це віруючі міленіали*, 14.11.2019, The Village, the-village.com.ua.

5. ЛГБТ СПІЛЬНОТА

Щороку зростає кількість учасників київського Маршу Рівності. У 2019 році організатори заходу нарахували їх близько 8 тисяч, а незалежні монітори – 6,3 тисячі.³⁵ Це приблизно в півтори рази більше, ніж у 2018 році, що у свою чергу приблизно в півтори рази перевищує кількість учасників київського Маршу Рівності 2017. Агресивні протестувальники, як і в минулі роки, намагалися заблокувати проходження маршу, але поліція запобігла сутичкам і провокаціям, а марш обійшов націоналістичних і релігійних активістів стороною.

Слоганом КиївПрайду у 2019 році стали слова "Наша традиція — це свобода!" Цього року вперше в історії у Марші Рівності офіційно взяла участь українська урядова установа – Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я. Вперше була сформована колона військових і волонтерів, яка налічувала близько 30. Вперше була сформована колона людей з інвалідністю.

Цьогорічний Марш Рівності в Одесі відбувся цілком успішно, під надійним захистом поліції від агресивних опонентів. Як і в Києві, кількість його учасників (близько 300) зростає принаймні у півтори рази порівняно з 2018 роком.³⁶ Оргкомітет Кривбас Прайду вирішив відмовитися від проведення прайд-ходи у Кривому Розі – "після консультацій з поліцією і з урахуванням проведення виборів до Верховної Ради". Втім, культурна програма фестивалю "Кривбас Прайд" залишилася без змін.³⁷

Несподівано великим та загалом успішним виявився перший Марш Рівності у другому за чисельністю населення місті України, Харкові, який пройшов 15 вересня. Організаторки ЛГБТ форуму "ХарківПрайд", частиною якого був марш, спромоглися налагодити конструктивну співпрацю з місцевою поліцією, керівництво якої офіційно заявило про готовність і можливість забезпечити підтримання громадського

³⁵ Капустинська Т., *Хто це зробив: як організувати КиївПрайд*, 03.07.2019, Platfor.ma, platfor.ma.

³⁶ Думская, *Маршем равенства прошли около 300 человек: шестие охраняли 500 полицейских и нацгвардейцев*, 31.08.2019, dumskaya.net.

³⁷ КривбасПрайд, 24.07.2019, facebook.com.

порядку під час проведення запланованих ЛГБТ заходів у місті. Міська влада Харкова, яка спочатку хотіла заборонити проведення маршу через суд, врешті погодилася забезпечити його проведення.³⁸ Незважаючи на очікувані контракції з боку ультраправих угруповань, які дуже активно діють у Харкові, учасникам маршу вдалося пройти частину запланованого маршруту під надійною охороною поліції. У марші взяли участь від 2 тисяч (за даними поліції) до 3 тисяч (за оцінками організаторів заходу) осіб, яких охороняло близько 2,5 тисяч поліцейських від декількох сотень агресивних опонентів.³⁹

Рисунок 7. Марш Рівності, 15.09.2019, Харків, площа Свободи.

Менші за масштабом публічні ЛГБТ акції відбувалися у багатьох містах України – зокрема, у Херсоні пройшов третій Квір-форум, що

³⁸ Див. виноски 12, 13.

³⁹ Гуш Ю., *Газ, бійка та райдужні прапори: Як у Харкові пройшов перший марш рівності*, 16.09.2019, Depo.ua, kh.depo.ua.

завершився маршем по центру міста, в якому взяли участь близько півсотні представників ЛГБТ та дружніх організацій. Ходу охороняли близько 150 співробітників МВС, під час заходу обійшлося без серйозних інцидентів.⁴⁰ Водночас, у Чернівцях під час акції з нагоди Міжнародного дня протидії гомофобії, що проводила НУО "Інсайт", поліція затримала двох противників ЛГБТ, які застосували сльозогінний газ проти поліцейських, намагаючись прорватися скрізь їх кордон та напасти на учасниць акції.⁴¹ Як і в минулому році, у 2019 ультраправі націоналістичні угруповання послідовно намагалися зірвати всі публічні ЛГБТ заходи, а їхні організатори та поліція – знайти способи їх безперешкодного проведення. "Веселковий флеш-моб" до Міжнародного дня проти гомофобії у Запоріжжі, що вже традиційно проводиться місцевою організацією "Гендер Зед", охороняли близько 500 поліцейських і нацгвардійців, а його організатори були вимушені двічі змінювати заплановане місце акції з міркувань безпеки. В результаті, серйозних інцидентів вдалося уникнути.⁴²

12-14 квітня у Києві відбулася II Європейська лесбійська конференція, що була організована за допомогою НУО "Інсайт". У день відкриття конференції агресивні супротивники її проведення з ультраправих угруповань намагалися вдертися до готелю "Турист", де проходив захід, побивши вікна та розпиливши сльозогінний газ, але були зупинені охороною готелю. Після цього інциденту поліція посилила охорону конференції, і хоча релігійні активісти продовжили пікетування заходу, вони поводитися мирно.⁴³

Батьківська ініціатива ТЕРГО за допомогою ГО "Точка опори" провела 28-29 вересня у Києві III Міжнародну конференцію батьків і союзників ЛГБТ осіб "Інклюзивна освіта: протидія булінгу та насильству над ЛГБТ

⁴⁰ УНІАН, *У Херсоні в ЛГБТ-марші взяв участь співробітник посольства Німеччини в Україні*, 17.05.2019, unian.ua.

⁴¹ УНІАН, *"Буковина – не Содом!": У Чернівцях противники ЛГБТ побилися з поліцейськими*, 17.05.2019, unian.ua.

⁴² Радіо Свобода, *Сотні правоохоронців і міжнародні спостерігачі: у Запоріжжі відбувся "Веселковий флешмоб"*, 15.05.2019, radiosvoboda.org.

⁴³ Бурдига І., *Як у Києві проходить європейська конференція лесбійок*, 13.04.2019, Deutsche Welle, dw.com.

дітьми". Ця подія пройшла без перешкод і за участі безпрецедентно великої кількості (кілька десятків) психологів, соціальних працівників та освітян, включаючи новопризначеного освітнього омбудсмена Сергія Горбачова.⁴⁴

ТЕРГО, а також "Точка опори", у 2019 році провели низку зустрічей і тренінгів для батьків ЛГБТ дітей, вчителів, психологів, соціальних працівників щодо проблем, з якими стикаються ЛГБТ діти у шкільному середовищі та повсякденному житті. ГО "Точка опори" також здійснила Національне дослідження шкільного середовища в Україні щодо ЛГБТ-підлітків та опублікувала його результати, які показали, зокрема, що 88,5% опитаних ЛГБТ учнів зазнавали словесного цькування у школі через персональні характеристики, найчастіше через сексуальну орієнтацію (62,9%), а 13,9% впродовж останнього року зазнавали через це фізичних нападів.⁴⁵

Запорізький обласний благодійний фонд "Гендер Зед" продовжував свою серію тренінгів для журналістів з висвітлення питань СОГІ, а також для шкільних вчителів і психологів щодо особливостей роботи з ЛГБТ підлітками. За прикладом Києва, Одеси, Кривого Рогу та Харкова, "Гендер Зед" вирішив провести у 2020 році ЛГБТ прайд у Запоріжжі.⁴⁶

Центр "Наш світ" і ГО "Інсайт" продовжували моніторинг виконання ЛГБТІ компонентів Плану дій у сфері прав людини до 2020 року та брали участь у зустрічах з іншими правозахисними організаціями, урядовцями, політиками, народними депутатами щодо підготовки до складення нового Плану дій на наступний період.

В цілому, українські ЛГБТ організації у 2019 році успішно продовжували свою різноманітну поточну діяльність. Головними перешкодами для їхньої активності були загрози з боку радикальних ультраправих угруповань та відсутність фінансування. На жаль, НУО "Інсайт" було вимушене закрити свій шелтер у Києві для ЛГБТ людей, які опинилися

⁴⁴ Див. виноску 7.

⁴⁵ ВБО "Точка опори", *Національне дослідження шкільного середовища в Україні щодо ЛГБТ-підлітків*, 22.05.2019, с. 6, issuu.com/fulcrumua.

⁴⁶ Гендер Зед, *Гендер Зед оголошує конкурс на участь в оргкомітеті "ЗапоріжжяПрайд-2020"*, 11.12.2019, genderz.org.ua.

у скрутних життєвих обставинах, через нестачу коштів на його утримання.⁴⁷ Водночас, НУО "АЛЬЯНС.ГЛОБАЛ" відкрило у Києві аналогічний шелтер, але він є доступним тільки для геїв, бісексуалів та інших чоловіків, що мають секс із чоловіками, а також трансгендерних людей.⁴⁸ Маріупольська НУО "Істок" оголосила про відкриття першого ЛГБТ-центру у цьому місті.⁴⁹

Рисунок 8. Група ветеранів і волонтерів АТО на Марші Рівності, Київ, 2019.

Як вже було зазначено вище, на київському Марші Рівності 2019 вперше була представлена група військових ветеранів і волонтерів, які брали участь у спротиву російській агресії, а також їхніх союзників. У цьому році зробив камінаут як гей другий ветеран АТО – Василь Давиденко. Після цього на нього було скоєно напад через його сексуальну орієнтацію,⁵⁰ як і на першого відкритого гея-ветерана АТО Віктора Пилипенка. Свою сексуальну орієнтацію або гендерну

⁴⁷ ГО "Інсайт", *Шелтер*, insight-ukraine.org.

⁴⁸ ГО "АЛЬЯНС.ГЛОБАЛ", 18.07.2019, facebook.com.

⁴⁹ 0629.com.ua – Сайт міста Мариуполя, *В Мариуполе открылся ЛГБТ-центр*, 22.07.2019, 0629.com.ua.

⁵⁰ Центр прав людини ZMINA, *Невідомі побили гея – ветерана АТО*, 30.09.2019, zmina.info.

ідентичність також не приховують інші ветерани та волонтери АТО, такі як Настя Кофедерат, Себастьян Романов, Нік Будерацький та інші, що створили у Фейсбуку групу "Військові ЛГБТ та наші союзники", метою якої є "об'єднати українських військових ЛГБТ, а також їхніх союзників, як гетеро-, так і негетеросексуальних, у єдине інформаційне поле, цінностями якого є активна громадянська позиція, повага до прав людини і людської гідності, підтримка територіальної цілісності України та прагнення українського народу до свободи". В умовах російської агресії їхня діяльність є дуже важливою для покращення іміджу ЛГБТ спільноти в очах українського суспільства та досягнення порозуміння між ними.

6. НАСИЛЬСТВО, ДИСКРИМІНАЦІЯ ТА ІНШІ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛГБТ⁵¹

Моніторинговою мережею Центру "Наш світ" у 2019 році було задокументовано 369 випадків дій на ґрунті гомофобії/трансфобії, дискримінації, а також інших порушень прав ЛГБТ в Україні. У 49 кейсах йшлося про події, що відбулися у 2018 році, решта (320 випадків) трапилися у 2019.

Таблиця 1. Регіональний розподіл кейсів, задокументованих у 2019 році.

Регіон	Кількість
Київ та область	128
Херсон та область	46
Харків	41
Одеса та область	38
Дніпро та Дніпропетровська область	15
Житомир	14
Вінниця та область	13
Запоріжжя та область	9
Миколаїв	8
Донецька область (контрольована Україною)	7
Донецька область (окупована РФ)	7
Львів та область	6
Хмельницький та область	5
Чернівці та область	5
Луганська область (окупована РФ)	4
Полтава та область	4
Суми та область	4

⁵¹ У цьому розділі кількість задокументованих порушень прав ЛГБТ може перевищувати кількість кейсів, тому що у деяких випадках було порушено більш ніж одну сферу прав.

Тернопіль	4
АР Крим (окупована РФ)	3
Івано-Франківськ та область	3
Луцьк та Волинська область	2
Рівне та область	2
Черкаси	1
Усього	369

Найчастіше від гомофобної / трансфобної агресії, дискримінації та інших порушень страждали представники ЛГБТ спільнот крупних міст, де вони є найбільш видимими: Києва, Харкова, Одеси, а також Херсона.

Сфера взаємодії з приватними особами

Дії на ґрунті гомофобії / трансфобії та мова ворожнечі з боку приватних осіб або груп осіб були відзначені у 275 кейсах. 129 із них (15 – у 2018, і 114 – у 2019 році) можна охарактеризувати як *злочини ненависті*, а 144 (15 – у 2018, і 129 – у 2019 році) – як *інциденти ненависті*. У 8 випадках були зафіксовані прояви *мови ворожнечі*.⁵² Другий рік поспіль можна спостерігати збереження тенденції щодо певного зменшення кількості злочинів ненависті по відношенню до інцидентів, а також зменшення випадків фізичного насильства в загальному масиві кейсів.

Були відзначені такі види порушень (див. таблицю 2):

Таблиця 2. Кількість різних видів порушень прав ЛГБТ у 2019 році.

Види порушень	Кількість
образи, приниження людської гідності, погрози	183
фізичне насильство різного ступеня тяжкості	100
незаконне збирання, розголошення (або загроза розголошення) конфіденційної інформації	63

⁵² Виділені курсивом терміни наведені відповідно до класифікації БДІПЛ/ОБСЕ.

вимагання та шантаж	52
гомофобія / трансфобія в сім'ї	37
грабіж	15
перешкоджання мирній акції	13
напади на ЛГБТ центри, акції або активістів	11
гомофобні написи / заклики	8
пошкодження майна	8
насильство сексуального характеру	4
непокора законним вимогам працівників поліції	3
викрадення людей	2
вбивство	2
розбій	1
погрози зброєю чи її застосування	1

Водночас, викликає занепокоєння збільшення нападів на ЛГБТ центри, окремі заходи та активісток/ів, а також перешкоджання проведенню мирних акцій. Якщо у 2017 році було зафіксовано 8 таких випадків, а у 2018 – 19, то у 2019 році – вже 24 напади. Якщо врахувати 36 випадків застосування фізичного насильства під час так званих "сафарі", які проводили праворадикальні угруповання до та після мирних ЛГБТ акцій у Києві, Харкові та Одесі, то стає очевидним, що участь у громадському ЛГБТ житті в Україні стає все більш небезпечною. Це стосується не тільки спільнот у крупних центрах, але й таких міст як Кривий Ріг, Миколаїв, Чернівці та Житомир.

У 2019 вперше були помічені гакерські атаки на інтернет-ресурси кількох громадських ЛГБТ організацій, що за часом збіглися з проведенням публічних ЛГБТ акцій.

Вже не вперше Марш Рівності у Києві пройшов без суттєвого насильства, але перший Марш Рівності у Харкові супроводжувався низкою зухвалих та жорстоких нападів на учасників і учасниць Маршу,

а також тих, кого з ними асоціювали, з боку учасників таких ультраправих угруповань як "Традиція і порядок" та "Фрайкор".

Рисунок 9. Напад, ймовірно учасників ультраправих угруповань, на учасника першого Маршу Рівності у Харкові.

Так само вагомою залишається частка майнових злочинів, коли жертва цілеспрямовано обирається через свою сексуальну орієнтацію, таких як вимагання, шантаж, розбій та грабіж. Таких злочинів у 2019 році було зафіксовано, як мінімум, 68.

З кінця 2018 року серед здирників стала популярною схема, за якою у геїв – переважно з невеликих міст або селищ майже по всіх регіонах України – під виглядом знайомства збирається інформація про їхнє особисте життя, а також інтимні фото, після чого їм виставляється ультиматум: плати, або все це буде поширено у місцевих групах соціальних мереж. Дехто платив, дехто відмовлявся, і тоді інформацію про них дійсно було оприлюднено. Частіш за все, злочинці використовували для своїх цілей досі популярну російську соціальну

мережу Вконтакте. Моніторами Центру "Наш світ" було задокументовано більше п'ятдесяти таких випадків, але відомо, що їх впродовж року було в рази більше. Основною причиною успіху такої схеми є поширений серед геїв, які мешкають у невеликих містах, страх перед розкриттям їхньої сексуальної орієнтації. Внаслідок цього, вони не хочуть звертатися до правоохоронних органів, хоча шантажисти повідомляють їм свої номери банківських карток та прізвища для перерахування коштів, і для поліції, ймовірно, не складно було би знайти злочинців. Однак, нам невідомо жодного випадку, коли би постраждалі від таких дій звернулися з заявою до правоохоронців, а значить, ця схема буде використовуватися й надалі.

У 2019 році було зафіксовано 2 вбивства за мотивами нетерпимості до ЛГБТ, обидва на ґрунті побутової гомофобії, під час розпивання алкоголю з раніше засудженими чоловіками (кейси 1550 і 1598).

Стосунки з правоохоронними органами

У 27 кейсах були зафіксовані порушення з боку правоохоронних органів (див. таблицю 3):

Таблиця 3. Порушення прав ЛГБТ у 2019 році з боку правоохоронних органів.

Порушені права (якими діями)	Кількість
рівність та недискримінація (образи, приниження людської гідності, погрози, упереджене ставлення)	17
ефективні засоби правового захисту (неналежне виконання функцій по захисту прав, відмова у захисті прав)	12
свобода і особиста недоторканність (порушення процесуальних норм, перевищення влади і службових повноважень, фізичне насильство)	9
повага до приватного життя (незаконне збирання, розголошення, або загроза розголошення конфіденційної інформації)	4

На відміну від кількох попередніх років, серед порушень прав ЛГБТ з боку правоохоронних органів на перший план вийшли випадки дискримінаційного ставлення за ознаками СОГІ, а протиправні дії працівників поліції у двох із цих випадків можна розцінити як злочини ненависті, що нагадує методи роботи старої міліції.

Кейс 1631

Кричущим став випадок поліцейського рейду на гей-клуб "Потьомкін" у місті Дніпро в ніч з 19 на 20 квітня: у клуб увірвалося 20-25 працівників поліції, поклали усіх присутніх на підлогу та не дозволяли нікому піднятися протягом трьох годин, відкривши при цьому всі вікна (температура на вулиці була не вище +5°C). У всіх присутніх були вилучені мобільні телефони, а з гардеробу зникли деякі речі. Про пропажу обладнання повідомив також і персонал клубу. За винятком мобільних телефонів, все зникле не було включено до опису вилучених речей.

Працівники поліції вели себе дуже агресивно та гомофобно, висловлюючи образи та жарти, пов'язані з сексуальною орієнтацією присутніх, а двох іноземців, які в той час були у клубі, вимусили голосно співати гімн України. Одному з відвідувачів були нанесені тілесні ушкодження. Керівництву та співробітникам клубу були висунуті звинувачення за статтями 301 "Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів" і 302 "Створення або утримання місць розпусти і звідництво" Кримінального кодексу України.

Всі скарги на протизаконні дії працівників Соборного відділку поліції у м. Дніпро до Уповноваженого ВРУ з прав людини та Державного бюро розслідувань привели лише до перевірки цих дій тією самою дніпровською поліцією, яка їх і вчинила – звісно, вони не виявили жодних порушень зі свого боку. Суд, який розпочався наприкінці 2019 року за обвинуваченнями на адресу власників клубу, не погодився з аргументами прокуратури та не допустив до розгляду 95% наданих

доказів, вказавши, що вони зібрані з порушенням чинного законодавства. Суд також не погодився з клопотанням прокурора про відвід судді. На момент складання цього звіту справа перебувала в процесі судового розгляду.

Як і в попередні роки, одним із основних порушень з боку поліції залишається неналежне реагування на звернення за захистом з боку ЛГБТ.

Кейс 1790

В середині листопаду 2019 року дві лесбійки зазнали упередженого ставлення та погроз з боку працівників Приморського відділення поліції Одеси, куди дівчини звернулися по допомогу від гомофобних дій охоронців одного з нічних закладів. Коли постраждалі намагалися вказати в заяві про гомофобний мотив протиправних дій охоронців клубу, поліцейські спочатку вмовляли їх не робити цього, але коли це не подіяло, стали погрожувати повідомити про їхню сексуальну орієнтацію за місцем роботи однієї дівчини та місцем навчання іншої, скласти на них протокол за знаходження у громадському місці у нетверезому стані та взагалі замкнути до ранку в "обезьяннику" (ізоляторі тимчасового тримання). Дівчин до ранку тримали у відділку та протягом двох годин не випускали до туалету.

Кейс 1786

На початку листопаду 2019 року трансгендерна дівчина Віка більше дванадцяти годин була протримана у Голосіївському РУНП столиці в якості потерпілої, коли прийшла дати свідчення за своєю заявою, яку подала напередодні. Достеменно не відомо, що там відбувалося, але коли експерт Центру "Наш світ" зателефонував до неї на прохання її знайомого, телефон Віки знаходився у слідчого Б.В. Федорова, який спочатку заперечував, що цей номер належить дівчині, але нарешті передав їй слухавку. Дівчина говорила дуже дивно, не казала нічого конкретного, лише повторювала, що все гаразд. Працівник "Нашого світу" запропонував слідчому негайно її відпустити або скласти протокол затримання, але замість цього її протримали там ще кілька годин. У підсумку, дівчина була вимушена забрати свою заяву та залишити місто (сама вона не з Києва) без будь-яких пояснень. Скарга

черговому ГУНП м. Києва на протиправне утримання людини нічого не дала – поліція не виявила порушень з боку поліції.

Судочинство

У 2019 році в українських судах слухалося декілька судових справ, пов'язаних зі злочинами на ґрунті гомофобії.

Кейс 909

У січні Дніпровським районним судом столиці, після майже двох років слухань, було винесено вирок по справі про гомофобний напад у березні 2017 року на двох геїв у Гідропарку. У звітах за попередні роки ми вже писали про перебіг цієї справи, в якій Центр "Наш світ" захищав інтереси потерпілих. Незважаючи на зусилля їх адвокатки, судом не були взяті до уваги численні свідчення гомофобного мотиву цього злочину, і нападники були засуджені лише за розбій.

У жовтні суд апеляційної інстанції залишив вирок без змін, хоча у своїй ухвалі вказав на те, що приводом нападу могло стати упереджене ставлення засуджених до людей гомосексуальної орієнтації: "[...] не заперечуючи того факту, що приводом для вчинення цього злочину могло стати бажання принизити гідність ОСОБА_2 та ОСОБА_1 через їх нетрадиційну сексуальну орієнтацію, яку вони відкрито демонстрували перед вчиненням нападу на них, колегія суддів вважає безпідставними доводи апеляційної скарги представника потерпілих про відсутність в діях ОСОБА_5 складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 187 КК України та необхідність перекваліфікації скоєного ним на ч. 2 ст. 161 КК України".⁵³

При цьому, захисник обвинувачених також вказував у своїй апеляційній скарзі на те, що "мотивом нападу на потерпілих була їх поведінка, яка свідчила про їх явну нетрадиційну (гомосексуальну) орієнтацію".

Не взявши до уваги те, що ні досудовим слідством, ні судом першої інстанції не були досліджені гомофобні мотиви нападу (хоча на цьому з самого початку слідства наполягала адвокатка потерпілих,

⁵³ Єдиний державний реєстр судових справ, *Справа № 11-кп/824/1289/2019*, 16.10.2019, reyestr.court.gov.ua.

ґрунтуючись на послідовних показаннях потерпілих і свідків) і цим обставинам не було надано належної оцінки, апеляційний суд, вказавши, що "поведінка потерпілих, яка свідчила про їх нетрадиційну сексуальну орієнтацію могла бути лише приводом, а не мотивом дій обвинувачених", на нашу думку, безпідставно відхилив доводи апеляційної скарги представниці потерпілих.

На момент складання цього звіту від імені потерпілих вже було подано касаційну скаргу щодо зміни кваліфікації у цій справі.

Кейс 1306

У вересні 2018 року банда молодиків напала та нанесла ножові поранення гею через його "неправильну" зовнішність просто в самому центрі Києва, на Хрещатику. Поліція одразу затримала нападників і відкрила кримінальне провадження за частиною 4 статті 296 "Хуліганство" та частиною 1 статті 161 "Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками" ККУ. Хоча, на відміну від кейсу 909, поліція сама відкрила провадження за статтею 161 ККУ, до суду обвинувальний акт надійшов лише за статтею 296. Розслідування за статтею 161, що єдина у чинному українському законодавстві стосується злочинів ненависті за ознаками СОГІ, було відокремлене в окреме провадження і тишком "поховане" у надрах Печерського РУНП столиці.

На момент складання цього звіту, тобто майже через рік після передачі обвинувального акту до суду, Печерський райсуд м. Києва провів лише два засідання по цій справі, але й на них вона не розглядалася по суті через те, що поліція не забезпечила доставку обвинувачених із СІЗО. Тим часом, із п'яти нападників на лаві підсудних залишилося всього двоє неповнолітніх.

Зайнятість

У цій сфері було зафіксовано 23 випадків порушень трудових прав ЛГБТ (див. таблицю 4):

Таблиця 4. *Порушення прав ЛГБТ у 2019 році у сфері зайнятості.*

Порушені права (якими діями)	Кількість
дискримінація (бездіяльність адміністрації, доведення до звільнення за власним бажанням, незаконне звільнення, незаконна відмова у прийомі на роботу, образи, приниження людської гідності, погрози, пониження на посаді/відмова в просуванні, упереджене ставлення, фізичне насильство, цькування, інші порушення трудового законодавства з боку адміністрації)	23
повага до приватного життя (втручання в особисте життя, незаконне збирання, розголошення або загроза розголошення конфіденційної інформації)	7

Кейс 1817

У грудні 2019 року журналісту, який намагався працевлаштуватися на телеканал "Інтер", було висунуто умову, щоб він прибрав зі своїх акаунтів у соцмережах фото, які свідчать про його гомосексуальність. Він відмовився це робити.

У двох випадках дискримінаційні дії з боку колег по роботі або представників адміністрації можна розцінити як інциденти на ґрунті ненависті, а в одному кейсі вони мали ознаки злочину, мотивованого упередженим ставленням за ознакою сексуальної орієнтації.

Кейс 1658

Лесбійська пара працювала на сезонній роботі влітку 2019 року на одному з морських курортів Херсонської області. Одній з них став виказувати знаки уваги робітник охорони пансіонату, де вони працювали, але вона дала йому зрозуміти, що цього робити не треба. Одного вечора, коли дівчата прогулювалися уздовж моря, до них підійшов той охоронець і став чіпатися до них – мовляв, якщо вони лесбійки, то мають вступити з ним у сексуальний контакт. Дівчата відмовили йому та намагалися піти. Між ними зав'язалася бійка, і охоронець розбив однієї з них ніс. На наступний день, коли дівчата повернулися з робочої зміни, вони виявили, що весь їхній одяг залитий якоюсь смердючою рідиною (ймовірно, сечею). Потерпілі не змогли

більше залишатися на цій роботі, оскільки розуміли, що, скоріш за все, гомофобним є весь колектив пансіонату, і навряд чи хтось їх підтримає.

У двох випадках жертвами дискримінації стали трансгендерні особи через свою гендерну ідентичність.

Кейс 1685

Трансгендерний хлопець піддався цькуванню та сексуальним домаганням з боку одного із колег під час корпоративної вечірки в однієї із столичних ІТ компаній у березні 2019 року. Порушник став голосно, розв'язно та наполегливо розпитувати про статеві органи потерпілого та до якої статі він себе відносить – чоловічої чи жіночої. При цьому, він поводив себе неадекватно і безсоромно, грав на публіку. Потерпілий дав зрозуміти, що відповідати не буде, але це ще більше розлютило порушника – він став проявляти агресію, хапати потерпілого за статеві органи, привертаючи тим увагу інших колег. Більш за все, за словами потерпілого, його засмутило байдуже ставлення та навіть посмішки його співробітників (зокрема, начальника), які були свідками цього інциденту. Після цього він не зміг більше залишатися в цьому колективі та звільнився.

Освіта

Порушення у цій сфері були зафіксовані у 23 випадках (див. таблицю 5):

Таблиця 5. Порушення прав ЛГБТ у 2019 році у сфері освіти.

Порушені права (якими діями)	Кількість
дискримінація (цькування, образи, приниження людської гідності, погрози, упереджене ставлення, бездіяльність адміністрації, заниження оцінок, фізичне насильство різного ступеня тяжкості)	22
повага до приватного життя (втручання в особисте життя, незаконний збір, розголошення або загроза розголошення конфіденційної інформації, незаконне виселення з житла)	4

У 4 із цих випадків дискримінаційні дії з боку товаришів по навчанню можна розцінити як інциденти на ґрунті ненависті, а в 2 випадках мало місце розпалювання ворожнечі з боку вчителів.

Кейс 1641

У квітні 2019 р. вчителька християнської етики львівської школи № 93 Мирослава Стецюк на своєму уроці в негативному контексті говорила про гомосексуальність, намагаючись тим викликати у учнів відповідне ставлення до цього явища: "Ви знаєте, що таке статеві органи? Що носить чоловік у своїй спермі? Це сам Господь Бог з неба дав. А він то пхає куди? Там де що, де гівно? І що народжується з того? Уроди! Гади! Повірте, після гомика піти в туалет, то ти вмираєш". Після цього інциденту керівництво школи винесло їй догану.

Кейс 1800

18-річна трансґендерна дівчина протягом трьох років навчання в одному з ПТУ невеликого міста Сумської області регулярно зазнавала цькування різного ступеню тяжкості, включаючи фізичне насильство, з боку співучнів. Останнього разу, у жовтні 2019 року, вона піддалася образам з боку інших учнів: "Підар!", "Чому у тебе волосся фарбоване, ти що, підар?", "Якого ... у тебе шкарпетки рожеві?", "Що ти одягаєшся, як підар? – Хлопець має бути хлопцем!", "Дивись, урод пішов" тощо. Коли постраждала звернулася зі скаргою до завуча, та їй порадила: "А ти піди, позалицяйся до них – може, заспокоються".

Доступ до товарів і послуг

У цій сфері було задокументовано 21 кейс дискримінаційного ставлення за ознаками СОГІ. У 7 випадках було відмовлено в обслуговуванні, у 5 випадках – в оренді приміщення, а ще у 5 випадках було відзначено незаконне виселення з житла.

Кейс 1766

У вересні 2019 року трансґендерна жінка піддалася образам та цькуванню у зв'язку зі своєю ґендерною ідентичністю з боку працівниці одного з київських відділень ПриватБанку, коли вказала на недоліки в їхній роботі.

Кейс 1792

У жовтні 2019 року в київському ТРЦ "Променада" відкрився гей-клуб "G-Club Versace", але пропрацював він лише один день. Коли орендодавці дізналися про спрямованість клубу, вони вимкнули там електрику та вимусили власників залишити приміщення. Варто відзначити, що заклад з тими самим власниками працював там і раніше, тільки як караоке-бар, і також був популярним серед столичної ЛГБТ спільноти. Різку гомофобну реакцію орендодавців викликало відкрите оголошення закладу як спрямованого на ЛГБТ аудиторію.

Кейс 1728

У липні 2019 року торгівельна мережа "Ашан-Україна", отримавши кілька скарг від покупців, зняла з продажу дитячу книжку-комікс через її зміст (історія кохання двох дівчин). Як відзначила представниця видання "Рідна мова", яке випустило комікс, це був одиничний випадок – інші магазини не обмежували продаж цієї книги.

У 5 випадках дискримінаційні дії у цій сфері можна розцінити як інциденти на ґрунті ненависті, а в 1 – як злочин ненависті.

Кейс 1465

В Одесі у січні 2019 року гомосексуальний чоловік піддався пресингу, погрозам та образам у зв'язку зі своєю сексуальною орієнтацією з боку невідомої колекторської контори, яка діяла в інтересах компанії "ШвидкоГроші" з метою повернення боргу. Крім цього, колектори стали телефонувати його родичам, знайомим, колегам і розповідати про його сексуальну орієнтацію у грубій формі: "заднеприводный", "петух", "в жопу долбится", "СПИДозный".

Медична сфера

У цій сфері було задокументовано 4 кейси, в яких було порушено право на медичне обслуговування – зокрема, 2 випадки дискримінаційного ставлення за ознаками СОГІ з боку медичних працівників.

Кейс 1471

У січні 2019 році трансгендерна особа звернулася по стоматологічну допомогу до однієї зі столичних приватних клінік. Після того, як лікар

дізнався про її гендерну ідентичність, він припинив лікування, залишивши її в стані загострення хвороби.

Інше (військова служба, сімейне право, органи влади тощо)

У 2019 році було також задокументовано 11 випадків проявів дискримінації та мови ворожнечі, які не потрапили до перелічених вище сфер.

Порушені права (якими діями)	Кількість
дискримінація (прийняття протиправних рішень / актів, упереджене ставлення)	8
мова ворожнечі	4

Насамперед, треба відзначити поширену практику протиправного розміщення на сайтах державних органів та органів місцевого самоврядування петицій із закликами до дискримінації за ознаками СОГІ та ухвалення місцевими радами Чернівців і Рівного протиправних рішень про заборону проведення в цих містах будь-яких мирних зібрань на ЛГБТ тематику.

Ще два випадки стосувалися дискримінаційного ставлення з боку працівників військкоматів.

Кейс 1771

У серпні 2019 року 17-річний гомосексуал зазнав дискримінаційного та образливого ставлення з боку лікаря-психіатра через свій зовнішній вигляд у Шевченківському військкоматі м. Києва під час проходження призовної комісії. Звернувши увагу на його фемінну зовнішність і манери, лікар, посміхаючись, запитав: "Зараз така проблема: хлопчики люблять хлопчиків, а ти хто такий? Ти що, з цих?.." та виписав йому направлення на проходження психіатричної експертизи з підозрою на діагноз "розлад статевої ідентифікації".

Порушення прав ЛГБТ на окупованих територіях

На окупованих Росією територіях України (АР Крим і частини Донецької та Луганської областей) у 2019 році було задокументовано 14 випадків

порушень прав за ознаками СОГІ. Вони включають як дії на ґрунті гомофобії і трансфобії, а також випадки дискримінації, притаманні для всієї України, так і кейси в яких відобразилася місцева специфіка, пов'язана з діями окупаційної влади на цих територіях.

Кейс 1721

У травні 2019 року 23-річного юнака було засуджено так званим "судом ДНР" за проукраїнські пости в інтернеті за чотирма статтями місцевого "Кримінального кодексу". Але, враховуючи його гомосексуальну орієнтацію, яку окупаційна медична адміністрація розглядає як психічний розлад, його за вироком "суду" було поміщено до психіатричної лікарні суворого режиму на невизначений термін.

Затримали його ще наприкінці 2017 року, коли він приїхав із Харкова провідати хвору мати похилого віку. З того часу до "суду" він знаходився "на підвалі", а потім у СІЗО.

На момент складання цього звіту хлопець знаходився у місцевій психіатричній лікарні тюремного типу та був примушений приймати невідомі ліки.

Кейс 1575

Донедавна Наталія проживала в окупованій Голубівці (Кіровську) Луганської області. Вона має маскулітну зовнішність, і через це неодноразово піддавалась там образам і цькуванню з боку військовослужбовців окупаційних сил, яких там багато. Одного разу у середині січня 2019 року вона ввечері поверталася з роботи. У безлюдному місці на неї напали троє п'яних військових і, ображаючи Наталію у зв'язку з її сексуальною орієнтацією, піддали її сексуальному насильству та знущанню. Незабаром після цього інциденту вона переїхала на контрольовану Україною територію.

Кейс 1540

Навесні та влітку 2019 року почастишали рейди окупаційної поліції у Сімферополі на місцеву "плешку" (традиційне місце зустрічі геїв). У її відвідувачів безпідставно перевіряють документи та вимагають сплатити "штраф" за нібито аморальну поведінку.

7. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Український ЛГБТ рух вповні скористався можливостями, що з'явилися після перемоги Революції Гідності у 2014 році. Всі останні роки він демонструє постійне кількісне та якісне зростання своєї громадської активності. Черговим прикладом цього став несподівано великий перший Марш Рівності у Харкові, який відбувся, незважаючи на спротив місцевої влади та праворадикальних угруповань.

Постійна взаємодія з керівництвом та численні просвітницькі заходи для особистого складу Національної поліції з боку ЛГБТ і правозахисних організацій сприяли налагодженню порозуміння та співпраці між поліцією та ЛГБТ рухом. Це дозволило певною мірою нейтралізувати гомофобну агресію з боку праворадикальних організацій, які теж останнім часом підвищували свою активність. Втім, напади з їх боку на ЛГБТ заходи, організації та окремих активістів залишаються болючою проблемою для української ЛГБТ спільноти, а правоохоронні структури не квапляться з покращенням чинного законодавства та практики розслідування злочинів ненависті за ознаками СОГІ.

Дуже важливою є просвітницька робота ЛГБТ і правозахисних організацій у вигляді різного роду заходів для таких професійних груп як журналісти, вчителі, психологи, соціальні працівники тощо. Її наслідки для преси вже очевидні, оскільки робота з журналістами почалася багато років тому: обізнаність з темою та доброзичливе або нейтральне освітлення ЛГБТ питань у журналістських публікаціях стали в Україні нормою. Масова робота з працівниками сфер освіти та психологічної допомоги стала можливою лише нещодавно, а до того часу була дуже ускладненою через мовчазний спротив з боку відповідних державних структур. Результати цієї роботи для суспільства мають стати помітними через деякий час.

Мовчазний, а інколи й голосний, опір поширенню толерантного ставлення до ЛГБТ людей та захисту їхніх законних прав та інтересів досі ґрунтувався на тому, що при владі в Україні знаходилися переважно релігійно-консервативні сили, які охоче йшли назустріч проханням і вимогам українських церков і релігійних організацій. Українські церкви не змінили своєї гомофобної позиції, але президентські та

парламентські вибори, що відбулися в Україні протягом 2019 року, привели до влади нове покоління політиків – значно більш молодих, сучасних і менш релігійних. Помітно підвищилося у владі також представництво жінок. Головні лобісти церковних інтересів втратили свої позиції в українському уряді та політиці. Це створило, вочевидь, більш сприятливі умови для просування ефективної рівності для ЛГБТ та захисту їхніх інтересів. Втім, хоча з боку новосформованої української влади були надані обнадійливі сигнали, наразі жодних реальних рішень стосовно таких питань ухвалено не було.

За 2019 рік виконання ЛГБТІ компонентів Плану дій у сфері прав людини жодним чином не просунулося – стара влада, вочевидь, і не збиралась їх виконувати, а нова тільки формувалася та вирішувала найбільш невідкладні питання. Втім, до ЛГБТІ компонентів чинного Плану дій (який розрахований на період до 2020 року включно) не було внесено жодних змін, хоча Міністерство юстиції публікувало пропозиції з фактичної відмови від виконання деяких з них. Позитивними сигналами є те, що нове парламентське та урядове керівництво відразу започаткували енергійну підготовку до розробки нового Плану дій на наступний період та можливого внесення змін Національної стратегії у сфері прав людини, на підстав якої цей план складено. Цей процес відбувається відкрито та прозоро, і до нього з самого початку були залучені представники всіх зацікавлених сторін, зокрема й ЛГБТ організацій, включаючи Центр "Наш світ".

Головними супротивниками ЛГБТ в Україні залишаються праворадикальні націоналістичні угруповання, а також церкви та релігійні організації. Помітно, що ультраправі націоналісти намагаються налагодити зв'язки та об'єднатися з українськими церквами, і насамперед, Православної церквою України, під лозунгом "захисту традиційної сім'ї". Однак, як і у випадку церков, суспільно-політичний вплив ультраправих і ультраконсервативних політичних рухів в Україні зменшується – вони вже практично не представлені у новому складі Верховної Ради.

Через те, що становище ЛГБТ в Україні за 2019 рік не зазнало суттєвих змін, наші рекомендації для органів влади залишилися майже тими самими, що і минулого року:

1. **Верховній Раді України** рекомендується усунути всі положення в українському законодавстві, які призводять до дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності, зокрема, у статті 74 "Право на майно жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі" та статті 91 "Право на утримання жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою", а також відповідні положення статті 211 "Особи, які можуть бути усиновлювачами" Сімейного кодексу України.

При ухваленні нових законів, антидискримінаційні статті у їх складі мають прямо та відкрито забороняти дискримінацію за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Закони та постанови, спрямовані на захист сім'ї та дітей, мають захищати всі сім'ї без дискримінації – зокрема, одностатеві подружні пари та дітей, які виховуються у таких сім'ях. До переліку захищених ознак у Законі України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні" (пункт 2 частини першої статті 1) мають бути явним чином внесені ознаки сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

2. **Президенту і Кабінету Міністрів України, а також Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини** рекомендується розробляти та реалізовувати державні політики з подолання нерівності, дискримінації, виховання толерантності та взаємоповаги в суспільстві, завжди явним чином згадуючи в них сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність як захищені ознаки, а ЛГБТІ – як уразливу групу. Окрему увагу цим питанням слід приділити при розробці змін до чинного Плану дій у сфері прав людини.
3. **Міністерству юстиції України** рекомендується виконати захід 6 пункту 105 Плану дій у сфері прав людини – розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар. Хоча ухвалення такого закону Верховною Радою у найближчому майбутньому здається

нереальним, це надало би українському суспільству правильний сигнал з боку українського уряду, тоді як потурання гомофобним настроям у суспільстві може лише сприяти їх зміцненню. Залишаючи без вирішення проблеми подолання суспільної гомофобії та встановлення правового статусу одностатевих партнерств, український уряд лише відкладає на майбутнє та ускладнює свої завдання на шляху європейської інтеграції.

4. Міністерству охорони здоров'я України рекомендується:

Затвердити зміни до наказу МОЗ № 479 від 20.08. 2008 р. "Про затвердження Переліку захворювань, за наявності яких особа не може бути усиновлювачем", прибравши з цього переліку код F64 (пункт 9 "Розлади особистості та поведінки у зрілому віці").

Проводити моніторинг виконання та забезпечення нового порядку надання медичної допомоги особам, які потребують зміни (корекції) статевої належності; продовжити розробку та ухвалення змін до цього порядку у співпраці з активістами трансгендерної спільноти – зокрема, скоротити мінімальний термін психіатричного нагляду за пацієнтом з транссексуальною ідентифікацією, встановлений Уніфікованим клінічним протоколом "Гендерна дисфорія" (наразі – 2 роки).

5. Міністерству освіти і науки рекомендується включити теми сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності до шкільної програми та програм педагогічних вузів і курсів підвищення кваліфікації педагогічного персоналу, залучати ЛГБТ та інші громадські організації до розробки та реалізації таких програм. У відповідності до заходу 9 пункту 107 Плану дій у сфері прав людини, мають бути розроблені та впроваджені державні стандарти соціальної роботи (для шкільних психологів, соціальних педагогів) з підлітками та молоддю, що належать до мігрантів, біженців, етнічних меншин, внутрішньо переміщених осіб, ЛГБТ та надання їм соціальних та психологічних послуг з питань соціальної адаптації. До

розробки цих стандартів мають бути залучені представники громадських організацій, які представляють та захищають інтереси згаданих вразливих груп населення.

6. Міністерству внутрішніх справ України рекомендується:

Регулярно проводити з особовим складом освітні заходи з формування толерантного ставлення та неприпустимості порушення прав людини відносно ЛГБТІ, а також ретельно і неупереджено розслідувати випадки порушення прав людини відносно ЛГБТІ з боку співробітників поліції та притягати винних до відповідальності.

Внести законопроект, розроблений на виконання заходу 3 пункту 105 Плану дій у сфері прав людини, на розгляд Кабінету Міністрів, і рекомендувати Кабінету Міністрів подати його на розгляд Верховної Ради. Попередньо до розробленого законопроекту мають бути внесені такі зміни, що спрямовані на точне виконання Плану дій та забезпечення правових засад належної кваліфікації, ефективного розслідування та відповідного покарання злочинів ненависті за будь-якими ознаками:

- Відкритий перелік ознак, мотиви нетерпимості за якими обтяжують покарання за скоєння злочинів, що міститься у законопроекті, має явним чином включати всі ознаки, за якими на практиці зустрічаються злочини ненависті в Україні. Фактично, у цьому законопроекті згадані всі такі ознаки, крім сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності, а також політичних або ідеологічних переконань.
- Законопроект має вносити зміни до частини 2 статті 67 Кримінального кодексу України, додавши пункт 3 частини 1 статті 67 до переліку тих пунктів статті 67, які суд не може ігнорувати. Таким чином буде забезпечена належна кваліфікація як злочину ненависті будь-якого злочину, передбаченого у ККУ, що скоєний з мотиву нетерпимості до певної ознаки.

- Рекомендується прибрати пункт законопроекту щодо внесення змін до статті 161 ККУ, оскільки це унеможливило б подання цього законопроекту на розгляд Верховної Ради до завершення нею розгляду законопроекту 0931, який теж вносить зміни до цієї статті. Разом з тим, якщо на момент розгляду законопроекту МВС Кабінетом Міністрів законопроект 0931 буде остаточно ухвалений або відхилений парламентом, то цей пункт має бути збережений, оскільки він суттєво поліпшує правову ефективність статті 161 порівняно з її чинним текстом або тим, що пропонується у законопроекті 0931. Нагальна потреба у внесенні решти змін, передбачених законопроектом МВС, до ККУ пояснюється тим, що у випадку ухвалення законопроекту 0931 з Кримінального кодексу зникають взагалі будь-які правові підстави для розслідування злочинів ненависті за ознаками іншими, ніж раса, національна/етнічна належність, релігійні переконання або стать.

7. Органам державної влади, місцевого самоврядування та їх представникам рекомендується:

- Взяти до уваги й надалі у своїй роботі керуватися принципом, закріпленим у статті 35 Конституції України, який вказує, що "церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви", а також, що "жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова".
- Взяти до уваги та роз'яснювати широкому загалу, що поняття "сім'я" згідно Сімейного кодексу України не зводиться до офіційно зареєстрованого подружжя, а захист інтересів сім'ї поширюється на всі форми сімейних відносин.
- Не допускати та засуджувати публічні прояви гомофобії / трансфобії, дотримуватися принципів поваги, рівності та недискримінації для всіх соціальних груп.

- Не розглядати звернення і петиції, які порушують вимоги українського законодавства – зокрема, заборону на заклики до дискримінації та обмеження конституційних прав і свобод.

8. МЕТОДИКА ТА АВТОРИ ЗВІТУ

Основними джерелами інформації для цього звіту були моніторингова мережа Центру "Наш світ" і загальнодоступні ЗМІ, насамперед, електронні. Результати наших досліджень не можна вважати статистично репрезентативними з точки зору кількісних соціологічних даних, але ми стверджуємо, що вони цілком адекватно відображають сучасне становище ЛГБТ людей в Україні, принаймні, з точки зору української ЛГБТ спільноти. Державні інституції, крім Уповноваженого ВРУ з прав людини, практично не проводять власного моніторингу і не збирають відомостей щодо питань, пов'язаних з дотриманням прав та інтересів цієї соціальної групи населення України, тому більш вірогідної статистики та аналітики з цих питань, ніж та, що публікується українськими ЛГБТ і правозахисним організаціями та окремими активістами, просто не існує. Гарантією правдивості та репрезентативності нашої інформації є багаторічний досвід нашої громадської роботи з українською ЛГБТ спільнотою, співпраця з провідними вітчизняними та міжнародними правозахисними організаціями та власний життєвий досвід як пересічних українських ЛГБТ громадян – ми пишемо про те, що відчуваємо і бачимо навколо себе у повсякденному житті.

Наша діяльність спрямована як на ЛГБТ спільноту, так і на українське суспільство в цілому. Зараз ми фокусуємо свої зусилля на такому:

- Моніторинг порушень прав ЛГБТІ.
- Юридична допомога та консультування для жертв дискримінації та "злочинів ненависті" на ґрунті сексуальної орієнтації чи ґендерної ідентичності.
- Правова просвіта ЛГБТ спільноти.
- Адвокація захисту рівних прав для ЛГБТ на законодавчому та політичному рівні.
- Стратегічне судочинство.
- Підтримка ініціативних місцевих груп, мобілізація ЛГБТ спільноти на місцевому рівні.